

مطالعه جامعه شناختی تاثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی جوانان

(مورد مطالعه: دانش آموزان مقطع متوسطه دوم شهرستان لارستان سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶)

فوزیه کاظمی گراشی^۱

زهرا حضرتی صومعه^۲

مجید رضا کریمی^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۶/۳

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۷/۸/۷

این پژوهش با هدف بررسی نقش و تاثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی جوانان در بین دانش آموزان مقطع متوسطه دوم در شهرستان لارستان انجام گرفته است. چارچوب نظری تحقیق با استفاده از نظریات دینداری گلارک و استارک طراحی گردیده است. روش پژوهش، پیمایشی و از نوع توصیفی- تبیینی است. جامعه آماری این پژوهش، کلیه دانش آموزان مقطع متوسطه دوم شهرستان لارستان ۴۳۷۱ نفر بودند. حجم نمونه ۳۷۴ نفر به دست آمد که با استفاده از نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای مورد آزمون قرار گرفتند. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بود که اعتبار (روایی) ابزار و محتوایی، صوری و اعتماد (پایایی) با آلفا کرونباخ محاسبه شد که برای متغیر سرمایه اجتماعی ۰/۸۰ و برای متغیر دینداری ۰/۸۶ به دست آمد. نتایج تحقیق نشان می داد که بین بعد اعتقادی و هرکدام از ابعاد سرمایه اجتماعی ارتباط مؤثر برقرار است- هر چند این ارتباط در ابعاد اعتماد و مشارکت ضعیف تر می باشد. از طرفی، بین بعد احساسی و هرکدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباط مؤثر برقرار است- هر چند این ارتباط در بعد مشارکت ضعیف تر می باشد. همچنین، بین بعد پیامدی و هرکدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباط مؤثر برقرار است- هر چند این ارتباط در ابعاد اعتماد و مشارکت ضعیف تر می باشد و نیز بین بعد مناسکی و هرکدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباطی قویتر از بقیه ابعاد دینداری برقرار است. آزمون رگرسیون نشان داد که متغیر دینداری توانسته است ۳۳,۵ درصد از متغیر سرمایه اجتماعی را پیش بینی کند.

واژگان کلیدی: دینداری، سرمایه اجتماعی، اعتماد، مشارکت و انسجام

^۱ دانشجوی دکتری جامعه شناسی فرهنگی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

^۲ استادیار، گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ایران (نویسنده مسئول)

E-mail: Zahra.hazrati@gmail.com

^۳ استادیار، جامعه شناسی، واحد جهرم، دانشگاه آزاد اسلامی، جهرم، ایران

نحوه تعامل افراد جامعه با یکدیگر، نوع شبکه های روابطی که بین آنها شکل می گیرد، ارزش های حاکم بر این روابط و مهم تر از همه نحوه مشارکت افراد برای حل مشکلات متقابل و دستیابی به اهداف جمعی، همواره مورد توجه اندیشمندان مختلف قرار گرفته است. یکی از مفاهیم بسیار مهم در جامعه شناسی معاصر که در بررسی و تحلیل کمیت و کیفیت روابط اجتماعی کاربرد گسترده ای داشته، سرمایه اجتماعی^۱ است. سرمایه اجتماعی در یک معنای عام، نوعی سرمایه گذاری در روابط اجتماعی است که با بازه مورد انتظار در بازار تعریف می شود. البته بازار، لفظی استعاره ای است و محدوده آن در تحلیل های گوناگون می تواند اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و یا بازار کار باشد که در آن، افراد با درگیر شدن در تعاملات و شبکه های اجتماعی، منافع مورد انتظار را تولید می نمایند (لین^۲، ۲۰۰۱: ۲۱). اندیشه اصلی سرمایه اجتماعی این است که خانواده، دوستان و همکاران، دارایی بسیار مهمی را تشکیل می دهند که یک فرد می تواند در شرایط بحرانی آنها را به کار گیرد، از آنها بهره بگیرد و یا برای منافع مادی استفاده نماید. (پاتنام و گاس^۳، ۱۳۹۲: ۹). منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه و منابعی است که افراد و گروه ها از طریق پیوند با یکدیگر می توانند به دست آورند. تکوین سرمایه اجتماعی مستلزم وجود عواملی است که مهمترین آنها مشارکت، صداقت، تعهد، انضباط بخشی و .... سازوکارهایی را موجب می شود که در قالب آن ها سرمایه اجتماعی شکل می گیرد و پایه های تحکیم توسعه را فراهم می کند (شریفی، ۱۳۸۷: ۲۹۲). بر این اساس، دین می تواند در انسجام بخشی، تحکیم عواطف مشترک و تسهیل در جامعه پذیری تعریف شود و در بازتولید ارزش ها و هنجار های اجتماعی، نقش چشمگیری ایفا نماید (افشانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۹۷).

با توجه به اوصاف ذکر شده می توان گفت سرمایه اجتماعی در خلأ شکل نمی گیرد. برای شکل گیری سرمایه اجتماعی - مانند سایر متغیرهای اجتماعی - علل و عوامل زیادی دخیل است. از جمله علل و عوامل تاثیر گذار بر سرمایه اجتماعی، دینداری می باشد. دین از راه های گوناگون نقش مهمی در ایجاد سرمایه اجتماعی به مثابه یکی از پدیده های مهم اجتماعی و مورد نیاز جامعه نوین ایفا می کند. به دلیل آن که بیش تر آموزه های مؤثر در ایجاد سرمایه اجتماعی منحصر به دین هستند، هیچ پدیده دیگری نمی تواند بدیل دین قرار بگیرد و کارکرد و نقش دین را در این زمینه ایفا نماید. دین و آموزه های آن به مثابه مهم ترین عامل موجد

^۱ Social Capital

^۲ Lin

^۳ Putnam & Goss

سرمایه اجتماعی مطرح می‌باشد. در واقع، دین به سبب برخورداری از برخی ویژگی‌های منحصر به فرد در ایجاد برخی از مهم‌ترین عناصر سرمایه اجتماعی، نقش بی‌بدیلی دارد و عناصر و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بیش از هر زمینه دیگری در دین تحقق می‌یابد و هیچ عامل دیگری قدرت رقابت با آن را ندارد. البته این بدان معنا نیست که دین تنها عامل ایجاد سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود، زیرا این نوع تلقی به وضوح، با چند علتی بودن پدیده‌های اجتماعی معارض و ناسازگار است. به نظر پاتنام، اجتماعات مذهبی و مؤسسات مذهبی آموزش‌های مهمی را در مهارت‌های شهری، هنجارها و گرایش‌های اجتماعی فراهم می‌آورد (Putnam, ۲۰۱۱: ۱۳۳).

جامعه ایران به صورت تاریخی یک جامعه دینی است. دینداری و باورهای مذهبی از گذشته‌های دور تا کنون بخش اعظم روابط اجتماعی افراد این جامعه را تحت تاثیر خود قرار داده است. دینداری از مفاهیمی است که پژوهشگران علوم اجتماعی به آن توجه بسیار کرده‌اند. (آزاد ارمکی و بهار، ۱۳۷۷: ۱۶). دین مفهومی است که به دلیل برخورداری از عناصر فکری، رفتاری، عاطفی و اجتماعی، هنوز بسیاری از متفکران و اندیشمندان به تعریف واحد و قابل قبولی از آن دست نیافته‌اند و همیشه محققان این عرصه با یکدیگر اختلاف نظر داشته‌اند. در هر حال مقصود ما از دین، مجموعه‌ای از باورها، عقاید، ارزش‌ها و قوانین اجتماعی، عبادی و معاملاتی است که از طریق وحی و نبوت به بشر رسیده است (طباطبایی، به نقل از فصیحی، ۱۳۹۲: ۸۱). دین داری عبارت است از: پای بندی و آگاهی از اصول و شعائر یک مذهب به گونه‌ای که این پیروی بر زندگی فردی و اجتماعی تاثیرگذار باشد (ربانی و طاهری، ۱۳۸۸: ۹۱). الوود^۱ معتقد است که دین، ارزشی والاست که بر روحيات و نوع عملکرد افراد در زندگی اثر می‌گذارد و مهم‌ترین پیامد آن در جامعه، تحکیم روابط اجتماعی افراد جامعه است (Ellwood, ۲۰۱۳: ۳۰۷). همچنین کیشی موتو^۲، مذهب را یکی از جنبه‌های فرهنگ دانسته و معتقد است دین بر فعالیت‌هایی تمرکز دارد که به عقیده رهروان آن، این اعمال، معنایی غایی را برای زندگی به ارمغان آورده و به حل مشکلات می‌انجامد. (Kishimoto, ۱۹۶۱: ۲۴۰). دورکیم^۳ دین را عامل هم بستگی می‌داند (همیلتون^۴، ۱۳۷۷: ۱۷۸). دیویس^۵، دین را عامل انسجام بخش و تقویت همکاری اعضا و ادای دین را هنجار بخش و نظم

---

^۱ Ellwood

^۲ Kishimoto

^۳ Durkheim

^۴ Hamilton

^۵ Davis

آفرین می‌داند. (پناهی و شایگان، ۱۳۸۶: ۸۱). ماکس وبر^۱، دین، ارزش‌ها و جهان بینی افراد را الهام بخش رفتار آنان می‌داند. از نظر وبر، دین می‌تواند بر شبکه اعتماد در بین افراد اثر مثبت گذاشته که برای روابط و مبادله اقتصادی لازم و ضروری است (فوکویاما^۲، ۱۳۸۶: ۱۵۳). یانگ^۳ پس از طرح نظرات آسلینر و میلوفسکی نتیجه می‌گیرد که تمامی مذاهب به پیروان خود می‌آموزند که انسان‌های دیگر را دوست بدارند و بنابراین باعث شکل‌گیری سرمایه اجتماعی خواهند شد (Yeung, ۲۰۱۴: ۱۲۷). ورم^۴ بر این اعتقاد است که دینداری به دو طریق بر سرمایه اجتماعی تاثیر دارد: اول آنکه افراد دیندار حساسیت بیشتری نسبت به امور اجتماعی و کمک کردن به دیگران دارند؛ ثانياً، سازمان‌های مذهبی گردهمایی‌هایی تشکیل می‌دهند و به وسیله آن فعالیت‌های خیریه و مذهبی انجام می‌شود که تاثیر مثبت بر سرمایه اجتماعی دارند (Worms, ۲۰۰۴: ۸۷). افه و فوش^۵ نیز در این زمینه معتقدند در حین اجرای مناسک اجتماعی شبکه روابط اجتماعی گسترش می‌یابد و از آنجایی که افراد دیندارتر همکاری و همیاری بیشتری را با یکدیگر دارند، بنابراین این روابط باعث ایجاد و افزایش سرمایه اجتماعی خواهد شد (Offe and Fuchs, ۲۰۰۲: ۱۶۹). پیرس و آکسین^۶ معتقدند که حضور در مناسک مذهبی، کنش متقابل افراد را بیشتر می‌کند و باعث شکل‌گیری روابط پایدار و مثبت بین آنها می‌شود. در واقع، مذهب این پتانسیل را دارد تا با ایجاد فروبستگی روابط اجتماعی افراد جامعه دوستان، نزدیکان، اعضای خانواده و بالاخره همه افراد جامعه را در یک گروه همانند گرد آورد و باعث اتحاد و همبستگی بین آنها شود (Pearce and Axinn, ۱۹۹۸: ۵۷). به اعتقاد جانسون و جانگ^۷ نیز دینداران صداقت و اعتماد بیشتری در روابطشان با دیگران دارند و تشکیلات مذهبی از طریق آموزه‌های دینی همه افراد جامعه را به صداقت و حفظ ارزش‌های اخلاقی تشویق می‌کنند (Johnson and Jang, ۲۰۱۴: ۱۲۱).

دین اسلام به دلیل ماهیت جمعی فراوانی که دارد می‌تواند نقش بسیار مهمی در افزایش سرمایه اجتماعی ایفا نماید. انواع مراسم و مناسک مذهبی که در ماه‌های مختلف سال و به مناسبت‌های مهم برگزار می‌گردد، یکی از مزایایی است که استفاده مطلوب از این پتانسیل می‌تواند سطح سرمایه اجتماعی را به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش دهد. البته نویسندگان مدعی نیستند که در جامعه ایران از این پتانسیل به نحو بسیار

---

^۱ Max Weber

^۲ Francis Fukuyama

^۳ Yeung

^۴ Worms

^۵ Offe and Fuchs

^۶ Pearce and Axinn,

^۷ Johnson and Jang

مطلوبی بهره گرفته می شود، بلکه هنوز به میزان زیادی نیازمند استفاده از این پتانسیل برای رشد و حفظ سرمایه اجتماعی هستیم.

دانش آموزان به عنوان خیل عظیمی از جمعیت جوان کشور در معرض بیشترین فرصت ها و تهدیدها قرار دارند و دین و دینداری تاثیر و نقش بی بدیلی بر آنان به عنوان بخش مهمی از سرمایه اجتماعی کشور خواهد داشت. شواهد موجود گویای آن است که دین و فرهنگ دینی، منبع مهم و منحصر به فردی در تولید سرمایه اجتماعی برای دانش آموزان محسوب می شود. دین اسلام به دلیل ماهیت جمعی فراوانی که دارد می تواند نقش بسیار مهمی در افزایش سرمایه اجتماعی ایفا نماید. انواع مراسم و مناسک مذهبی که در ماه های مختلف سال و به مناسبت های مهم برگزار می گردد، یکی از مزایایی است که استفاده مطلوب از این پتانسیل می تواند سطح سرمایه اجتماعی جوانان و به خصوص قشر دانش آموز را به طور قابل ملاحظه ای افزایش دهد.

در این مقاله، نگارنده در صدد بررسی و تبیین این پرسش می باشد که دینداری بر سرمایه اجتماعی بین دانش آموزان مقطع متوسطه در شهرستان لارستان چه تاثیری دارد؟ و بر همین اساس بدنبال دستیابی به اهداف زیر است:

اهداف پژوهش

هدف کلی

مطالعه جامعه شناختی تاثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی جوانان (مورد مطالعه: دانش آموزان دبیرستانی شهرستان لارستان در سال تحصیلی ۹۶-۹۷)

اهداف فرعی

- شناخت تاثیر اجرای مناسک دینی بر سرمایه اجتماعی جوانان؛
- شناخت تاثیر بعد اعتقادی بر سرمایه اجتماعی جوانان؛
- شناخت تاثیر بعد پیامدی دینداری بر سرمایه اجتماعی جوانان؛
- شناخت تاثیر بعد (احساسی) تجربی دینداری بر سرمایه اجتماعی جوانان؛
- دستیابی به راهکارهایی جهت افزایش سرمایه اجتماعی با تاثیرپذیری از میزان و ابعاد دینداری.

پیشینه پژوهش

در مورد این موضوع چه در داخل و چه در خارج از کشور مطالعاتی وجود دارد که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

جمال محمدی و همکاران پژوهشی با عنوان «تحلیل فضایی از تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی در نقاط شهری و روستایی شهرستان کوهدشت» انجام داده اند و دینداری را در پنج بعد (فکری، اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی) و سرمایه اجتماعی را در چهار بعد (اعتماد عمومی، اعتماد رسمی، مشارکت عمومی و مشارکت رسمی) بررسی نموده اند. نتایج تحقیق نشان داد که از لحاظ ابعاد دینداری و سرمایه اجتماعی، تفاوت معناداری میان نقاط شهری و روستایی وجود دارد. همچنین، تأثیر دینداری بر افزایش سرمایه اجتماعی در نقاط روستایی، بیشتر از نقاط شهری است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۲). دموری و همکاران تحقیقی با عنوان «واکاوی نقش مذهب شیعی در آفرینش سرمایه اجتماعی» انجام داده اند. نتیجه این مطالعه که با هدف بررسی مقایسه ای مولفه های سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان عضو و غیر عضو هیات های مذهبی دانشجویی صورت گرفته است، نشان می دهد که سطح کلی سرمایه اجتماعی به وضوح در بین دانشجویان عضو بیشتر بوده، در ابعاد «اعتماد، مشارکت اجتماعی، مشارکت دینی، همیاری، احساس اثرگذاری و کارایی، ارزش زندگی و وساطت اجتماعی» اختلاف معناداری وجود داشته و دانشجویان عضو وضعیت مطلوب تری دارند. نتایج، حاکی از نقش مذهب شیعی در توانمند سازی جامعه و لزوم توجه به کارکردهای آن در بالا بردن سطح سرمایه های اجتماعی است (دموری و همکاران، ۱۳۸۹). گنجی تحقیقی با عنوان «رابطه هویت دینی و سرمایه اجتماعی در بین مردم شهر کاشان» انجام داده است. نتایج به دست آمده نشان داد که هویت دینی که خود متشکل از بعد دینداری، بعد تعلقی و بعد تعهدی است، دارای دستاوردهای زیادی در جامعه کاشان است که از آن جمله می توان به جهت بخشیدن زندگی افراد، ایجاد رویکرد مثبت به آینده و تقویت روحیه امیدواری و نشاط برای آینده بهتر، پاسخ دادن به پرسش های بنیادین و عمیق انسان در زندگی، ایجاد حس همدلی، همبستگی و انسجام در جامعه (که از مصادیق سرمایه اجتماعی اند) اشاره کرد. بنابراین در این پژوهش با افزایش میزان هویت دینی افراد جامعه به ویژه در ابعاد تعهدی و دینداری، میزان حضور جمعی افزایش می یابد و در نتیجه سرمایه اجتماعی جامعه بالاتر می رود (گنجی، ۱۳۸۹). جابریان تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه دینداری و سرمایه اجتماعی: مطالعه تطبیقی دانشجویان کارشناسی زن دانشگاه تبریز و طلاب» انجام داده است. در تحلیل نتایج این پژوهش،

هیچ گونه روابط معنی داری در بین طلاب دیده نشد. البته شدت این رابطه در ابعاد روابط کاری و مشارکت اجتماعی در بین طلاب بیشتر از دانشجویان بود که نشانگر تایید بیشتر هنجارهای دینی در کنش متقابل روزمره آنان در محل تحصیل و روابط اجتماعی غیر رسمی شان می باشد (جابریان، ۱۳۸۵). فیروزآبادی به بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل گیری آن در شهر تهران پرداخته است. بر اساس یافته های این پژوهش، سرمایه اجتماعی به ترتیب اهمیت از عواملی به شرح زیرتأثیر می پذیرد: تعهد دینی (بعد مناسکی دینداری) همبستگی مستقیم و مثبت و معنادار بر سرمایه اجتماعی، در ابعاد ذهنی و شناختی و در بعد رفتاری دارد و در مورد دین باوری (بعد اعتقادی دینداری) هر چند که با شدت ضعیف تری نسبت به تعهد دینی بر سرمایه اجتماعی تأثیر دارد به هر حال بر روی سرمایه اجتماعی تأثیر دارد (فیروزآبادی، ۱۳۸۴).

گنجی در بررسی تبیین وضعیت دینداری دانشجویان دانشگاه اصفهان به این نتیجه رسید که همبستگی بین دینداری و سرمایه اجتماعی در جهت مثبت و مستقیم با ۹۹/۰ اطمینان می باشد (گنجی، ۱۳۸۲). ملاحسنی در تحقیقی با عنوان «رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش آموزان سال سوم دبیرستان در استان گلستان (علی آباد- گنبد)» نشان داد بین میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان دبیرستانی و نوع دینداری آنان رابطه معنی داری وجود دارد؛ بدین معنی که میزان سرمایه اجتماعی در دینداران سنتی و قومیت گرا بیش تر از انواع دیگر است. (ملاحسنی، ۱۳۸۱)

بیرلین و هیپ در تحقیقی با عنوان «آیا سرمایه اجتماعی به عنوان مزیت تلقی می شود؟» به نتایج زیر دست یافتند: در ایالاتی که پیروان فرقه کاتولیک و پروتستان بیشتری وجود دارند، این فرقه ها شبکه های روابط اجتماعی را با یکدیگر تشکیل داده و بنابراین سرمایه اجتماعی درون گروهی بین آنها شکل گرفته است که این نوع سرمایه اجتماعی باعث کاهش جرایم در این نقاط نسبت به مناطقی که شبکه های روابط دینی که (در واقع سرمایه اجتماعی درون گروهی) کمتری دارند شده است (بیرلین و هیپ، ۲۰۰۵).

یونگ در پژوهش خود با عنوان «پیوند میان دینداری، مشارکت های داوطلبانه و سرمایه اجتماعی» (مطالعه موردی فنلاند) به این نتایج رسید که مشارکت کنندگان در امور مذهبی نگران گروه های مختلف مردم و درصدد کمک به آنها هستند و در مقایسه با گروه های دیگر از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند. این افراد همچنین بشدت به محافل اجتماعی کوچک (اعضای کلیسای محل) محدود می شوند. با این همه، ظاهراً مشارکت های داوطلبانه مذهبی نشان دهنده سرمایه اجتماعی درون گروهی بالایی در بین افراد است.

نتایج دیگر تحقیق نشان می دهد هر چه افراد مذهبی تر باشند (دیندارتر باشند)، احتمال مشارکت های داوطلبانه آنها در کلیسا بیشتر است (یونگ، ۲۰۰۴).

واتناو در پژوهشی با عنوان «مشارکت های مذهبی و سرمایه اجتماعی برون گروهی» که بر روی جمعیت بزرگسالان آمریکا انجام شد، نشان داده است که مشارکت های مذهبی و انجام مناسک دینی چون حضور در کلیسا هیچ رابطه معناداری با میزان سرمایه اجتماعی برون گروهی ندارد؛ اما یافته های وی نشان داده است که عضویت در یک اجتماع دینی و انجام مناسک دینی و بطور خلاصه دینداری معنادارترین رابطه را با سرمایه اجتماعی درون گروهی دارد (واتناو، ۲۰۰۲). آفه و فوش در مطالعه ای به بررسی متغیرهای مرتبط با سرمایه اجتماعی و سطوح رفتار انجمنی پرداخته و دریافته اند که درآمد خانوار و وضعیت بازار کار، شاخص ترکیبی وضعیت شغلی شامل: امنیت شغلی، سطح درآمد و وقت اضافه، دین باوری و تعهد دینی، آموزش، سن، شهر در برابر حومه، اندازه خانوار، جنس مرد، مشارکت بازار کار زنان با متغیر سرمایه اجتماعی در رابطه مستقیم قرار گرفته است (آفه و فوش، ۲۰۰۲).

پژوهش های انجام شده داخلی پیرامون موضوع تحقیق اندک می باشد، ولی پژوهش های خارجی پیرامون موضوع تحقیق گسترده تر است. ضمن اینکه پژوهش های خارجی، با توجه به مقتضیات آن جوامع انجام شده و شاخص های مربوط به سرمایه اجتماعی و حتی دینداری در آن جوامع بطور کامل منطبق با شرایط و مقتضیات فرهنگی، اجتماعی و ..... در کشور ما نیست که در این زمینه نیاز به بومی سازی شاخص ها می باشد. در نهایت بررسی تحقیقات انجام شده قبلی گرچه تاثیر دین بر جنبه های مختلف سرمایه اجتماعی را نشان می دهد و جامعه و نمونه های آماری آن متنوع و مختلف می باشد، اما همه آنها به نوعی تاثیر و نقش دین را مورد تاکید قرار می دهند. آنچه که در این تحقیق به دنبال آن هستیم، تاثیر این مقوله مهم یعنی دین بر دانش آموزان مقطع متوسطه به عنوان بخش مهمی از جمعیت جوان کشور می باشد که جنبه نوآوری و جدید بودن این تحقیق را نشان می دهد.

مبانی و چارچوب نظری پژوهش

الف) مبانی نظری سرمایه اجتماعی

جیمز کلمن^۱

---

^۱ Coleman

کلمن اولین محققی بود که به بررسی جزئی مفهوم سرمایه اجتماعی پرداخت. به نظر او، سرمایه اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنش گر اجازه می دهد تا با استفاده از آن به منافع خود دست یابد. کلمن از سه نوع سرمایه فیزیکی، انسانی و اجتماعی نام می برد. (کلمن، ۱۳۹۰: ۴۷۶). وی سرمایه اجتماعی را نوعی کالای عمومی در نظر گرفت که گرچه به دست کسانی که آن را تشخیص می دهند ایجاد می شود، ولی منافع آن شامل تمام اجزای ساختار می گردد. با توجه به تعریف کلمن از سرمایه اجتماعی، روشن می شود از نظر وی، سرمایه اجتماعی چیزی نیست جز قابلیت مردم برای همکاری، به مثابه یک گروه یا بخشی از یک سازمان، برای اجرای پروژه هایی که نفعی مشترک را در بر دارد. به اعتقاد کلمن، سرمایه اجتماعی می تواند به سه شکل ظاهر شود: اول، تکالیف و انتظاراتی که بستگی به میزان قابلیت اعتماد به محیط اجتماعی دارد؛ دوم، ظرفیت اطلاعات برای انتقال و حرکت در ساختار اجتماعی با بتوان پایه ای برای کنش فراهم نمود؛ سوم، وجود هنجارهایی که توأم با ضمانت اجرایی موثر باشند (همان: ۹۴).

پی یو بورديو^۱

سرمایه اجتماعی عبارت است از مجموع منابع فیزیکی یا غیرفیزیکی در دسترس فرد یا گروهی که دارای شبکه نسبتاً بادوامی از ارتباطات نهادینه شده با آشنایی های دو جانبه و محترم هستند. (بورديو، ۱۳۸۰: ۱۱۹).

بورديو انواع سرمایه را به سه نوع سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی تقسیم می کند. وی تبدیل انواع سرمایه به سرمایه اقتصادی را محصول نظام سرمایه داری می داند. از نظر او برای توضیح ساختار و کارکرد جهان اجتماعی باید تمامی اشکال مجدداً شناخته و معرفی گردند. وی سرمایه اجتماعی را این گونه تعریف می کند: سرمایه ای که روابط اجتماعی را در بر می گیرد و در شرایط خاصی قابل تبدیل به سرمایه اقتصادی است مثل شهرت و معروفیت خانوادگی یا اشرافی (همان: ۱-۳).

از نظر بورديو، مقدار سرمایه اجتماعی در تملک هر عامل اجتماعی به دو امر وابسته است:

۱. اندازه شبکه ارتباطاتی که عامل اجتماعی به خوبی بتواند آن ها را بسیج نماید.
۲. مقدار سرمایه (اقتصادی، فرهنگی، نمادی) هر یک از کسانی که عامل اجتماعی با آن ها در ارتباط است (توسلی، ۱۳۹۶: ۸).

^۱ Bordieu

بورديو برای اولین بار در سال ۱۹۷۲، سرمایه اجتماعی را این گونه تعريف کرد: «سرمایه اجتماعی عبارت است از سرمایه ارتباطات اجتماعی که در صورت لزوم، حمایت‌های مفید ایجاد می‌نماید» (تاجبخش، ۱۳۹۴: ۱۶۷).

پاتنام^۱

پاتنام از محققان اخیر سرمایه اجتماعی است. تاکید وی بر نحوه تاثیر سرمایه اجتماعی بر رژیم‌های سیاسی و نهادهای دموکراتیک مختلف است. پاتنام، سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از مفاهیمی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه اعضای یک اجتماع می‌شود و در نهایت منافع متقابل آنان را تامین خواهد کرد. از نظر وی، اعتماد^۲ و ارتباط متقابل^۳ اعضا در شبکه، به عنوان منابعی هستند که در کنش‌های اعضای جامعه موجود است. تاکید عمده وی بر مفهوم "اعتماد" بود و به زعم وی همین عامل بود که می‌توانست با جلب اعتماد میان مردم و دولتمردان و نخبگان سیاسی موجب توسعه سیاسی شود. بنابر این، اعتماد، منبع با ارزشی از سرمایه محسوب می‌شود که اگر در حکومتی به میزان زیاد اعتماد وجود داشته باشد، به همان اندازه رشد سیاسی و توسعه اجتماعی بیش‌تر خواهد بود. (پاتنام، ۱۳۹۲: ۴۵)

فرانسیس فوکویاما^۴

فوکویاما در تعريف سرمایه اجتماعی می‌نویسد: «سرمایه اجتماعی را به سادگی می‌توان به عنوان مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی تعريف کرد. از دیدگاه وی یکی از منابع اصلی برای تولید سرمایه اجتماعی در سطح جهانی، خانواده است که با ایفای نقش خود می‌تواند زمینه پیوند و اعتماد بین افراد را ایجاد کند» (فوکویاما، ۱۳۹۴: ۱۱).
از نظر وی منابع ایجاد کننده سرمایه اجتماعی عبارت اند از:

- هنجارهایی که به لحاظ نهادی ساخته شده‌اند و منتج از نهادهای رسمی مانند دولت و نظام قانونی هستند.
- هنجارهایی که خودجوش و برخاسته از کنش‌های متقابل اعضای یک جامعه هستند.

^۱ Putnam

^۲ Trust

^۳ Reciprocal

^۴ Francis Fukuyama

فوکویاما هنجارهای همیاری را شالوده سرمایه اجتماعی معرفی می‌نماید و می‌نویسد: «فرض بر این است که سرمایه اجتماعی وجود هنجارهای رفتاری مبنی بر تشریک مساعی را منعکس می‌کند» (همان، ۲۰). او بر خلاف دیگر نظریه‌پردازان سرمایه اجتماعی، صرفاً بر خصالت جمعی سرمایه اجتماعی تاکید می‌نماید. به همین دلیل کارکرد سرمایه اجتماعی در (بازدهی سرمایه) در نظریات فوکویاما در سطح جامعه است. او هم‌چنین کارکرد دیگر سرمایه اجتماعی در سطح کلان را تقویت دموکراسی پایدار از طریق تقویت جامعه مدنی می‌داند: (همان: ۱۳).

ب) مبانی نظری دین

دین از دیدگاه صاحب‌نظران مسلمان

۱. دیدگاه امام خمینی (ره)

امام خمینی (ره) در مورد نقش مؤثر دین در جوامع انسانی، به طور مشخص بر مکتب اسلام و مذهب تشیع تأکید می‌ورزند و به کار ویژه دین در نهضت ایران اشاره می‌کنند. «اگر شما بتوانید مفهوم مذهب را در فرهنگ اسلامی ما درک و دریافت کنید، به روشنی خواهید دید که هیچ‌گونه تناقضی بین رهبری مذهبی و سیاسی نیست، بلکه هم‌چنان که مبارزه سیاسی بخشی از وظایف و واجبات دینی مذهبی است، رهبری و هدایت کردن مبارزات سیاسی گوشه‌ای از وظایف و مسئولیت‌های یک رهبر دینی است. کافی است شما به زندگی پیامبر اسلام (ص) و نیز زندگی امام علی (ع) نگاه کنید که هم یک رهبر مذهبی ماست و هم یک رهبر سیاسی. این مسئله در فرهنگ شیعه از مسائل بسیار روشن است و هر مسلمان شیعی وظیفه یک رهبر مذهبی و دینی می‌داند که در سرنوشت سیاسی و اجتماعی جامعه مستقیماً دخالت کند.» (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۳۷)

۲. دیدگاه شهید آیت الله مطهری

آیت الله مطهری در مورد نقش دین در جامعه معتقد است دین هم ضرورتی فردی و هم ضرورتی اجتماعی دارد؛ از جهت فردی دین انسان را از درون می‌سازد و امیدوار می‌کند و از نظر اجتماعی، زندگی در جامعه را برای دیگران میسر می‌سازد. ایشان معتقدند که دین در جوامع انسانی بر عقاید و باورها و آداب و رسوم مردم تأثیر می‌گذارد و تدریجاً ارزش‌ها و هنجارهایی را ایجاد می‌کند که در تحولات اجتماعی و نظام حاکم رسوخ می‌کنند و آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند و بدین ترتیب دین نه تنها در زندگی فردی افراد که در حیات اجتماعی آنان نیز حضور فعال می‌یابد. (مطهری، ۱۳۹۲: ۸۴)

۳. دیدگاه علامه طباطبایی

علامه محمد حسین طباطبایی با نگرشی فلسفی به آفرینش و رویکردی قرآن محور، انسان را جزئی از آفرینش تعریف می کند که همسو با تمام ذرات هستی در پی تکامل تدریجی حیات خود است و چون تکامل انسان با توجه به اختیاری که دارا می باشد نیازمند راهنمایی از جانب منبعی است که از مسیر کمال او آگاه است، بنابراین خداوند مطابق این نیاز راهنمایی را برای او می فرستد تا در طی مسیر کمال او را یاری رسانند. پیامبران دین را از جانب خدا به عنوان راهنمای زندگی به بشر عرضه می دارند و چون بستر این مسیر دنیا و جامعه بشری است، دین روش زندگی اجتماعی را ارائه می کند که آن سعادت و تکامل معهود تحقق یابد. بدین ترتیب، دین در جامعه انسانی حضور می یابد و زندگی اجتماعی آنان را متأثر می سازد. در مجموع علامه طباطبایی معتقد است دین دو کارکرد اساسی دارد که ناشی از ماهیت آن است: کارکرد فردی که ناظر بر رابطه انسان با خداوند است و دیگر کارکرد اجتماعی که ناظر بر حضور دین در شئون اجتماعی در جهت حرکت جامعه بسوی کمال مطلوب نوع انسان است (طباطبایی، ۱۳۹۲: ۳۲-۳۱)

بدین ترتیب آنچه از خلال مطالب گذشته استنباط می گردد این است که دین در حیات سیاسی اجتماعی جوامع دارای نقش قابل تأملی می باشد، ولی مذاهب بزرگ دنیا به یک میزان دارای داعیه سیاسی نبوده اند. البته آموزش های ادیان مختلف کم و بیش معطوف به زندگی اجتماعی بوده و از آنجایی که تا قبل از قرون جدید میان حوزه اجتماعی و حوزه سیاسی جدایی و انفکاک روشنی وجود نداشته، آموزش های مذکور بر کل زندگی اجتماعی سیاسی اعمال می گردید. اما در این که تا چه حد سازمان ها و سلسله مراتب و مقامات مذهبی داعیه دخالت در زندگی سیاسی و بویژه اداره امور دولتی را داشته اند، میان ادیان به دلایل مختلف تفاوت وجود داشته است.

دین از دیدگاه اندیشمندان غیر مسلمان

۱. آلستون^۱

آلستون تعریف خود از دین را موکول به شناخت ابعاد و خصایص دین می کند. آلستون می گوید هر چند نمی توان مرز مشخصی بین دین و غیر دین ترسیم کرد، اما با اتکا به یک الگوی کاملاً مشخص دینی و تشریح ابعاد و خصوصیات آن می توان وجوه اشتراک و افتراق هر مورد را با الگوی مورد نظر مشخص

^۱ Alston

ساخت. بر این مبنا آلتون مجموعه ای از خصوصیات متمایز کننده دین از پدیده های دیگر را به شرح زیر معرفی می کند:

- اعتقاد به موجودات ماورای طبیعی؛
- تمایز گذاری بین امر اقدسی از امور دنیوی؛
- اعمال و مناسکی که مبتنی بر امور مقدس اند و بر آن تکیه دارند؛
- مجموعه قواعد اخلاقی که مورد تایید خدایان است؛
- احساسات خاص دینی مانند خشیت، خوف، حیرت، احساس گناه و پرستش که در حین انجام مناسک و در محضر امور مقدس پایدار می شوند؛
- عبادات و سایر شیوه های ارتباط با خدا؛
- یک جهان بینی یا تصویری عام از جهان به عنوان یک کل؛
- نظامی کم و بیش کامل در مورد حیات فرد که بر پایه جهان بینی است؛
- یک گروه اجتماعی که امور فوق آن ها را به هم پیوند داده است (حبیب زاده خطبه سرا، ۱۳۸۴: ۳۳-۳۲)

۲. گلاک و استارک^۱

چارلز گلاک طی دو دهه پنجاه و شصت برای فهم و تبیین دین در آمریکا و گلاک بحث ابعاد دینداری را مطرح کرد. وی این بحث را در سال ۱۹۶۲ گسترش داد و با همکاری رادنی استارک در سال ۱۹۶۵ به شرح و بسط آن پرداخت (سراج زاده و توکلی، ۱۳۸۰). هدف اصلی آن ها از طرح این مباحث عمدتاً درک شیوه های مختلفی بود که مردم با توسل به آن خود را مذهبی تلقی می کردند. به نظر گلاک و استارک همه ادیان جهانی به رغم تفاوت در جزئیات دارای ابعادی کلی هستند که دینداری را در آن ابعاد جلوه گر می شود. ایشان مدل چند بعدی دینداری ارائه کرده، مدعی اند مدل دینداریشان به رغم زمینه و صبغه مسیحی و غربی قابلیت بکارگیری و تعمیم به هر یک از ادیان جهانی را دارد. (گلاک و استارک، ۱۹۶۵: ۱۴)

گلاک و استارک (۱۹۹۷) در کتاب خود اذعان نموده اند که با وجود تفاوت هایی در ادیان، می توان وجوه مشترکی را بین آن ها یافت. این وجوه یا عرصه ها در حقیقت ابعاد دینداری را تشکیل می دهند و عبارت اند

^۱ Glock & Stark

از: ابعاد اعتقادی، مناسکی، احساسی (تجربی) و پیامدی که در ادامه به توضیح مختصر هر کدام از آن‌ها می‌پردازیم:

الف) بعد اعتقادی یا باور دینی که عبارت است از ایده‌ها و نگرش‌هایی که انتظار می‌رود پیروان یک دین به آن اعتقاد داشته باشند همانند اعتقاد به خدا، دوزخ و....

ب) بعد مناسکی یا اعمال دینی که انتظار می‌رود پیروان یک دین آن‌ها را به جا آورند که شامل نماز، روزه و... در مذهب اسلام است.

ج) بعد احساسی یا تجربی که ناظر به عواطف، تصورات و احساسات پیروان یک دین با وجودی ربوبی همچون خدا یا واقعیتهای غایی و اقتداری متعالی است.

د) بعد پیامدی یا آثار دینی که ناظر بر اثرات باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزانه است و به عبارتی، تأثیر و انعکاس دین در رفتارهای روزمره می‌باشد (افشانی، ۱۳۸۰: ۷۹)

چارچوب نظری پژوهش

دیدگاه نظری و مدل مفهوم گلاک و استارک، مدلی جامع است که می‌توان کلیه ابعاد و معرف‌های آن را جهت سنجش آزمون دین‌داری مورد استفاده قرار داد. برطبق این مدل می‌توان استنباط کرد که ابعاد دین‌داری یعنی چهار بعد اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی دین‌داری به عنوان شاخص‌ها و معرف‌های اصلی، در حکم متغیرهای اصلی برای ارزیابی وضعیت دین‌داری، مفهوم‌سازی و عملیاتی می‌شود و تأثیر و نقش آن‌ها بر روی سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان مورد سنجش قرار می‌گیرد.

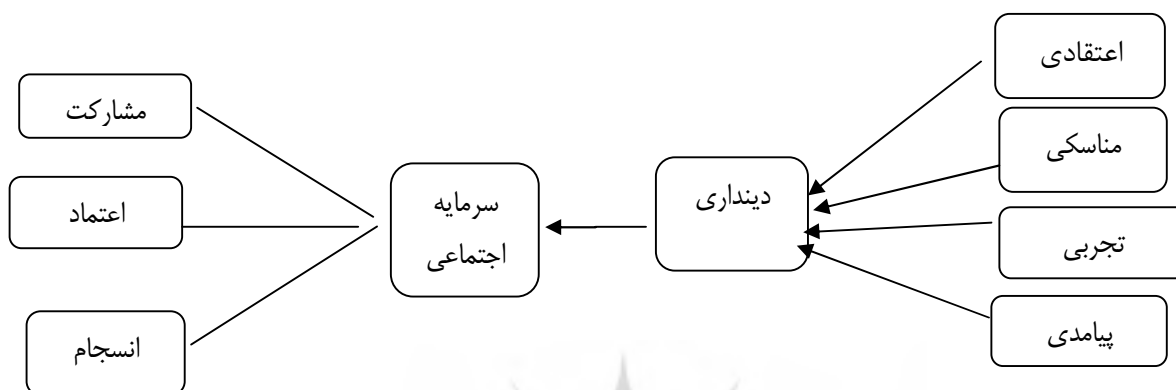
در بین صاحب‌نظران معاصر و دیدگاه‌های تلفیقی نوین، سرمایه اجتماعی به عنوان پدیده‌ای اجتماعی و مفهومی چندوجهی مشتمل بر حداقل دو بعد عینی یا ساختار و تعاملاتی (بین‌اعیانی) و ذهنی یا شناختی (بین‌اذهانی) یعنی مشارکت توأم با تعهد و اعتماد اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. سرمایه اجتماعی با این مضمون می‌تواند محدود و درون‌گروهی یا تعمیم‌یافته و بین‌گروهی باشد. نوع و میزان سرمایه اجتماعی تابع نوع و ویژگی‌های اجتماع و مشخصات سایر خرده‌نظام‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی موجود در جامعه است و به نوبه خود در تسهیل کنش‌های اجتماعی، تأمین منافع فردی و جمعی و توسعه اقتصادی، سیاسی و فرهنگی موثر است. (پاتنام، ۱۳۹۲: ۱۵۴) از سوی دیگر، دانشمندانی چون: چان و همکارانش^۱ (۲۰۰۳)، ایسترلی^۲ (۲۰۰۶)، برگر - اشمیتز^۱ (۲۰۰۰) و جانسون^۲ (۱۹۹۸) یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی را

^۱ Chan

^۲ Easterly

انسجام اجتماعی برشمرده اند که ابعاد آن عبارت اند از: میزان اعتماد افراد جامعه به یکدیگر، شدت احساس تعلق افراد به جامعه، قدرت شکل های اجتماعی، قانون مداری و برخورداری یکسان از فرصت ها. بدین ترتیب، بر اساس این چارچوب نظری، مدل نظری تحقیق به شکل زیر انتخاب گردیده است.

مدل نظری پژوهش

فرضیه های پژوهش

فرضیه اصلی

دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تاثیر دارد.

فرضیه های فرعی

۱. بعد اعتقادی دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تاثیر دارد.
۲. بعد احساسی (تجربی) دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تاثیر دارد.
۳. بعد پیامدی دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تاثیر دارد.
۴. بعد مناسکی دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تاثیر دارد.

تعریف مفاهیم یا متغیرها (متغیرهای مستقل و وابسته)

در این تحقیق، «دینداری» متغیر مستقل و «سرمایه اجتماعی» متغیر وابسته تحقیق است.

الف) دینداری

تعریف نظری: پدیده دینداری، امری کاملاً انتزاعی است که نمی توان برای آن یک تعریف معرفت شناختی آورد. بسیاری از علما و بزرگانی چون مرحوم علامه طباطبایی، دینداری را در سه بخش اعتقادات، احکام و

^۱ Berger-Schmitt
^۲ Jensen

اخلاقیات تعریف می‌کنند. انسانی که باورهای دینی او به شکل صحیح شکل گرفته باشد، به احکام دینی درست عمل می‌کند و عمل او مغایر با اخلاق دینی نخواهد بود. در واقع انسان دیندار باید باور، عمل و اخلاق دینی داشته باشد. (طباطبایی، ۱۳۹۲: ۲۶). به منظور تعریف عملیاتی دینداری بر اساس مدل گلاک و استارک (۱۹۹۷) با وجود تفاوت‌هایی در ادیان، می‌توان وجوه مشترکی را بین آن‌ها یافت. این وجوه یا عرصه‌ها در حقیقت ابعاد دینداری را تشکیل می‌دهند و عبارت اند از: ابعاد اعتقادی، مناسکی، پیامدی عاطفی و فکری.

- بعد اعتقادی یا باور دینی که عبارت است از ایده‌ها و نگرش‌هایی که انتظار می‌رود پیروان یک دین به آن اعتقاد داشته باشند، همانند اعتقاد به خدا، دوزخ و ...؛
  - بعد مناسکی یا اعمال دینی که انتظار می‌رود پیروان یک دین، آن‌ها را به جا آورند شامل نماز، روزه و ... در مذهب اسلام؛
  - بعد عاطفی یا تجربی یا احساسی که ناظر به عواطف، تصورات و احساسات پیروان یک دین با وجودی ربوبی همچون خدا یا واقعیتی غایی و اقتداری متعالی؛
  - بعد پیامدی یا آثار دینی که ناظر بر اثرات باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزانه است و به عبارت دیگر تأثیر و انعکاس دین در رفتارهای روزمره می‌باشد (افشانی، ۱۳۸۹: ۹۳).
- تعریف عملیاتی: دینداری یعنی التزام فرد به ابعاد مختلف یک دین. پس تعریف دینداری بدون توجه به ابعاد دین میسر نیست.
- تعریف عملیاتی بعد اعتقادی دینداری: برای سنجش عقیده، اعتقاد به اصول دین یعنی باور به وجود خدا، یگانگی و حاکمیت او، باور به رسالت پیامبر، جانشینی امامان معصوم (ع)، اعتقاد به حسابرسی و روز قیامت و عدل الهی در طیف پنج گزینه‌ای بسیار موافق، موافق، نه موافق نه مخالف، مخالف و بسیار مخالف مورد بررسی قرار گرفته است.
- تعریف عملیاتی بعد مناسکی دینداری: تکالیف و وظایف عبادی دیندار در دو بخش فردی و جمعی مورد توجه است. شاخص‌های سنجش این بعد بسیار گسترده است و هر عمل عبادی را در بر می‌گیرد که برای سهولت سنجش در این تحقیق، تکالیف مناسکی، به دو بخش فردی و جمعی و واجب و مستحب تقسیم شده است. نماز، روزه، قرائت قرآن، حج و... از جمله اعمال مناسکی است که در اسلام می‌توان با سنجش آنها، میزان التزام دینداری را سنجید و توصیف کرد.

تعریف عملیاتی بعد احساسی (تجربی) دینداری: این مفهوم را به جهت باطنی بودن و ریشه در احساسات و عواطف دیندار داشتن، کمتر می‌توان به صورت دقیق‌تر توصیف کرد. با این حال، خوف و امید، یاد مرگ، شوق به وصال خدا، حضور قلب هنگام عبادت، نذر و استخاره، طلب استغفار و... بر حسب گزارش فرد از خود این مفهوم را عملیاتی خواهد کرد.

تعریف عملیاتی بعد پیامدی دینداری: اساساً فرد دیندار با پیامد دینداری بیش‌تر شناخته می‌شود. دینداری در جنبه‌های مختلف (محسوس و نامحسوس) زندگی افراد تاثیر می‌گذارد. به طور خلاصه در این تحقیق، نیکی به اطرافیان، ملاقات بیماران، اخلاق فردی و جمعی حمایت مالی از تکایا و مساجد، امور خانواده و همسر و... مبنای عملیاتی کردن بعد پیامدی دینداری قرار داده شده است. در این تحقیق به جز مفهوم عقیده، سایر ابعاد با طیف پنج گزینه‌ای خیلی زیاد، زیاد، نه موافق نه مخالف، کم و خیلی کم توصیف می‌شود.

ب) سرمایه اجتماعی

تعریف نظری: سرمایه اجتماعی از منظر اندیشمندان به صورت مختلف تعریف شده که در زیر به چند مورد اشاره می‌گردد:

- سرمایه اجتماعی، مجموعه هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه و پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات سیستم‌های اجتماعی می‌شود (فوکویاما، ۱۹۹۹: ۱۵۲).

- سرمایه اجتماعی، مجموعه منابعی است که در ذات روابط خانوادگی و در سازمان اجتماعی جامعه وجود دارد و برای اجتماعی شدن کودک و جوان سودمند است (جیمز کلمن، ۱۹۸۰ و لوری، ۱۹۸۷: ۱۹۸).

تعریف عملیاتی: جهت سنجش سرمایه اجتماعی به تعریف عملیاتی ابعاد سرمایه اجتماعی (مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی) پرداخته می‌شود.

مشارکت اجتماعی: در این جا به دلیل بررسی مشارکت بین دانش آموزان، مشارکت آنها در فعالیت های گروهی مدرسه مدنظر قرار گرفته شده و بیشتر فعالیت گروهی و همکاری آنها در مراسم ها و برنامه های مختلف مورد توجه و سنجش واقع شده اند.

اعتماد اجتماعی: در این جا بعد اعتماد از حیث اعتماد به دوستان و فامیل، اعتماد به خانواده و اعتماد به همسایگان مورد توجه و سنجش قرار گرفته اند.

انسجام اجتماعی: در این تحقیق مولفه و اعتماد افراد جامعه به یکدیگر با گویه هایی چون: همکاری افراد با یکدیگر، تعامل افراد با یکدیگر، درستکاری، صداقت، وفای به عهد، انصاف و عدالت مورد سنجش قرار گرفت. مولفه «احساس تعلق افراد به جامعه» با گویه های احساس تعهد به جامعه، احساس هویت مشترک و ارزش های مشترک مورد سنجش قرار گرفت. مولفه «قدرت تشکل های اجتماعی» با گویه های برانگیختن احساسات ملی و مذهبی، متحد ساختن مردم، هدایت مردم در کارهای عام المنفعه و مولفه دیگر انسجام اجتماعی یعنی «قانون مداری» با گویه های رعایت قوانین توسط مردم و عدم تبعیض بین مردم در ادارات دولتی و ..... مورد سنجش قرار گرفته است.

روش شناسی پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش، پیمایشی و از نوع توصیفی- تبیینی است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانش آموزان مقطع متوسطه شهرستان لارستان می باشد که تعداد آنها براساس اطلاعات ارائه شده توسط معاونت آموزشی مدیریت آموزش و پرورش لارستان ۴۳۷۱ نفر می باشد که در این تحقیق با توجه به حجم وسیع جامعه، از نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای و تصادفی ساده استفاده شده است. در این روش، ما به اقتضای خصوصیات جامعه موضوع تحقیق، نمونه مورد نظر را در چند مرحله انتخاب می کنیم. در این روش از جامعه N نفری نمونه به تعداد n۱ انتخاب می کنیم. سپس از میان n۱ گروه کوچک تری به تعداد n۲ برمی گزینیم تا نمونه کافی و مناسب از لحاظ تعداد و سایر خصوصیات تعیین شود. (ساروخانی، ۱۳۸۶: ۱۲۲). در اینجا، ابتدا از بین ۱۲ دبیرستان موجود (۶ دبیرستان دخترانه و ۶ دبیرستان پسرانه)، با توجه به نسبت جنسیتی آنها، تعداد ۴ دبیرستان پسرانه و ۴ دبیرستان دخترانه به صورت تصادفی انتخاب و در مرحله بعد از بین آنها تعداد نمونه لازم به صورت تصادفی از بین دانش آموزان انتخاب گردید. حجم نمونه به دست آمده با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۴ نفر می باشد. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بود که اعتبار (روایی) ابزار محتوایی صوری و اعتماد (پایایی) با آلفا کرونباخ محاسبه شد که برای متغیر سرمایه اجتماعی ۰/۸۰ و برای متغیر دینداری ۰/۸۶ به دست آمد و نشانگر پایایی بالای پرسشنامه بود.

یافته های پژوهش

توصیف داده ها

بر مبنای داده های تحقیق، کمترین سن پاسخگویان ۱۵ و بیشترین سن ۱۹ سال است که گروه سنی ۱۶ سال بیشترین درصد (۴۶/۵) را در بین دانش آموزان تشکیل می داد. از بین پاسخگویان، ۱۸۲ نفر یعنی معادل ۴۸/۷ درصد پسر و ۱۹۲ نفر یعنی معادل ۵۱/۳ درصد دختر می باشند که می توان گفت نسبت جنسیتی تقریباً یکسان است. از بین دانش آموزان مورد مطالعه، ۳۷/۵ درصد از پایه دهم و ۴۱/۵ درصد از پایه یازدهم و ۲۱/۱ درصد از پایه دوازدهم هستند. از بین دانش آموزان مورد مطالعه، ۳۳/۷ درصد در رشته ریاضی و فیزیک، ۲۳/۳ درصد در رشته علوم تجربی، ۳۱/۳ درصد در رشته علوم انسانی و ۱۱/۸ درصد در رشته فنی و حرفه ای تحصیل می کنند. همچنین، تفاوت چندانی بین سطح تحصیلات پدران دانش آموزان و مادران دانش آموزان وجود ندارد و فقط درصد کمی تحصیلات پدران بیشتر از مادران است؛ به طوری که ۶۷/۴ درصد پدران دیپلم و پایین تر از دیپلم هستند، در حالی که ۷۲/۸ درصد مادران دیپلم و پایین تر از دیپلم می باشند.

یافته های استنباطی

از آنجا که سرمایه اجتماعی در پژوهش حاضر نقش متغیر وابسته را دارد و آزمون رگرسیون مورد نیاز است، لذا نرمال بودن این متغیر از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد. با توجه به این که چولگی و کشیدگی این متغیر عددی بین ۲- و ۲+ می باشد و همچنین با کمک منحنی رسم شده در هیستوگرام به روش توصیفی، نرمال بودن این متغیر نمایان است. همچنین بنا بر آزمون های شایپرو- وایک و کولموگروف-اسمیرنوف، چون $Sig. > 0/05$ است، بنابر این نرمال بودن این متغیر ثابت می شود.

جدول ۱: آزمون نرمال بودن متغیر سرمایه اجتماعی

	کولموگروف-اسمیرنوف			شایپرو- وایک		
	statistic	df	Sig.	statistic	Df	Sig.
سرمایه اجتماعی	0/028	352	0/200	0/996	352	0/580

فرضیه اصلی: دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تأثیر دارد.

جدول ۲: ضریب همبستگی بین سرمایه اجتماعی و دینداری دانش آموزان

دینداری	سرمایه اجتماعی		
0/579	1	ضریب همبستگی پیرسون	سرمایه اجتماعی

۰/۰۰۰		سطح معنی داری	
۳۵۲	۳۵۲	تعداد	
۱	۰/۵۷۹	ضریب همبستگی پیرسون	دینداری
۳۷۲	۰/۰۰۰	سطح معنی داری	
	۳۵۲	تعداد	

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می شود بین دینداری و میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان با سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۰۱ و ضریب همبستگی ۰/۵۷۹ رابطه معنا داری برقرار می باشد؛ یعنی هر چه میزان دینداری فرد افزوده می شود، سرمایه اجتماعی آنها نیز بیشتر می شود.

جدول ۳: نتایج آزمون تحلیل رگرسیون متغیر مستقل دینداری بر متغیر وابسته سرمایه اجتماعی

روش ورود متغیرها	ضریب همبستگی R	ضریب تعیین R ^۲	ضریب تعیین تعدیل یافته R ^۲ adj	خطای معیار S.E	آزمون استقلال خطاها DW
همزمان	۰/۵۷۹	۰/۳۳۵	۰/۳۳۳	۱۹/۳۴۴۷	۱/۷۵۸

اطلاعات جدول آزمون رگرسیون چندگانه به روش همزمان^۱ نشان می دهد که ضریب تعیین در این آزمون برابر ۰/۳۳۵ می باشد؛ یعنی در واقع متغیر دینداری توانسته است فقط ۳۳/۵ درصد از متغیر سرمایه اجتماعی را پیش بینی کند. با توجه به جدول ANOVA چون سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ است (Sig < ۰/۰۰۱) بنابراین این مدل رگرسیونی فوق قابل قبول می باشد.

فرضیه های فرعی

فرضیه اول: بعد اعتقادی دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تأثیر دارد.

جدول ۴: ضریب همبستگی بین ابعاد سرمایه اجتماعی وبعد اعتقادی دینداری دانش آموزان

بعد اعتقادی	ضریب همبستگی پیرسون	سرمایه اجتماعی	بعد انسجام اجتماعی	بعد اعتماد	بعد مشارکت
	۰/۴۵۳	۰/۴۱۳	۰/۳۶۱	۰/۲۷۷	
	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می شود بین بعد اعتقادی دینداری و میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان با سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۰۱ و ضریب همبستگی ۰/۴۵۳ رابطه معنا داری برقرار می باشد؛ یعنی هر چه میزان بعد اعتقادی فرد افزوده می شود، سرمایه اجتماعی او نیز بیشتر می گردد. از طرفی بین

^۱ Enter Method

بعد اعتقادی و هرکدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباط مؤثر برقرار است، هر چند این ارتباط در ابعاد اعتماد و مشارکت ضعیف تر می باشد.

آزمون فرضیه دوم: بعد احساسی دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تأثیر دارد.

جدول ۵: ضریب همبستگی بین ابعاد سرمایه اجتماعی و بعد احساسی دینداری دانش آموزان

بعد مشارکت	بعد اعتماد	بعد انسجام اجتماعی	سرمایه اجتماعی		
۰/۳۵۸	۰/۴۱۹	۰/۴۶۲	۰/۵۱۹	ضریب همبستگی پیرسون	بعد
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	سطح معنی داری	احساسی

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می شود بین بعد احساسی دینداری و میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان با سطح معنی داری کمتر از ۰/۱۰۰ و ضریب همبستگی ۰/۵۱۹ رابطه معنا داری برقرار می باشد؛ یعنی هر چه میزان بعد احساسی دینداری فرد افزوده می شود، سرمایه اجتماعی آنها نیز بیشتر می شود. از طرفی بین بعد اعتقادی و هرکدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباط مؤثر برقرار است هر چند این ارتباط در بعد مشارکت ضعیف تر می باشد.

آزمون فرضیه سوم: بعد پیامدی دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تأثیر دارد.

جدول ۶: ضریب همبستگی بین ابعاد سرمایه اجتماعی و بعد پیامدی دینداری دانش آموزان

بعد مشارکت	بعد اعتماد	بعد انسجام اجتماعی	سرمایه اجتماعی		
۰/۳۶۷	۰/۳۸۳	۰/۴۲۲	۰/۴۹۰	ضریب همبستگی پیرسون	بعد
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	سطح معنی داری	پیامدی

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می شود بین بعد پیامدی دینداری و میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان با سطح معنی داری کمتر از ۰/۱۰۰ و ضریب همبستگی ۰/۴۹۰ رابطه معنا داری برقرار می باشد؛ یعنی هر چه میزان بعد پیامدی فرد افزوده می شود، سرمایه اجتماعی آنها نیز بیشتر می شود. از طرفی بین بعد پیامدی و هرکدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباط مؤثر برقرار است، هر چند این ارتباط در ابعاد اعتماد و مشارکت ضعیف تر می باشد.

آزمون فرضیه چهارم: بعد مناسکی دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان تأثیر دارد.

جدول ۷: ضریب همبستگی بین ابعاد سرمایه اجتماعی و بعد مناسکی دینداری دانش آموزان

بعد مشارکت	بعد اعتماد	بعد انسجام اجتماعی	سرمایه اجتماعی	ضریب همبستگی پیرسون	بعد مناسکی
۰/۴۸۹	۰/۴۷۵	۰/۴۹۶	۰/۶۱۱	۰/۶۱۱	ضریب همبستگی پیرسون
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	سطح معنی داری

همان گونه که در جدول بالا مشاهده می شود بین بعد مناسکی دینداری و میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان با سطح معنی داری کمتر از ۰/۱۰۰ و ضریب همبستگی ۰/۶۱۱ رابطه معنا داری قوی برقرار می باشد؛ یعنی هر چه بر میزان بعد اعتقادی فرد افزوده می شود، سرمایه اجتماعی او نیز بیشتر می شود. از طرفی بین بعد مناسکی و هرکدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباطی قویتر از بقیه ابعاد دینداری برقرار است.

ضرایب مسیر براساس ضریب استاندارد شده رگرسیون محاسبه می شود که در پژوهش حاضر متغیر سرمایه اجتماعی به صورت تابعی از دیگر متغیرها فرض می گردد و مدل رگرسیونی آن ترسیم خواهد شد. در ضمن، از آنجایی که متغیر سرمایه اجتماعی یک متغیر درونزا می باشد که توسط سه متغیر اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت تعیین شده، لذا این سه متغیر در جدول آورده شده است.

جدول ۸: ضرایب انواع تاثیرات بر متغیر وابسته سرمایه اجتماعی

متغیرهای مستقل	انواع تاثیر	
	مستقیم	غیر مستقیم
کل		
دینداری	۰/۵۷۹	-
اعتقادی	-	۰/۲۰۰
احساسی	۰/۱۸۲	۰/۱۴۱
پیامدی	-	۰/۱۲۷
مناسکی	۰/۴۹۲	۰/۱۸۹
مشارکت	۰/۵۰۱	-
اعتماد	۰/۳۱۸	-
انسجام	۰/۳۸۸	-

بحث و نتیجه گیری

در هر جامعه ای سطحی از سرمایه اجتماعی وجود دارد دین و ایدئولوژی با القای هنجارها، ارزش ها و اخلاقیات خاص، سرمایه ای اجتماعی برای جامعه فراهم می آورد. بدون شک وجود تکایای مذهبی، مجالس روضه خوانی، دسته جات عزاداری در مساجد و حسینیه ها و تکایا و دیگر آموزه ها، فعالیت ها و اقدامات مذهبی، مصادیقی از سرمایه اجتماعی است. پژوهش حاضر، به بررسی نقش و تاثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی دانش آموزان مقطع دوم متوسطه شهرستان لارستان بر مبنای اطلاعات جمع آوری شده از یک نمونه ۳۷۴ نفری پرداخت. به منظور سنجش سرمایه اجتماعی، سه مؤلفه اصلی تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی شامل اعتماد، مشارکت و انسجام و زیر مقوله های آن شناسایی گردید و سنجه های مناسب برای اندازه گیری هر کدام از مقولات طراحی و تدوین شد و برای دینداری نیز چهار بعد اعتقادی، احساسی، مناسکی و پیامدی مد نظر قرار گرفت. برخی از گویه های مورد استفاده، از تحقیقات پیشین اقتباس شدند که از توان بازیافت پذیری خوبی برخوردار بودند. برخی دیگر از گویه ها، گویه های محقق ساخته ای بودند که بعد از اجرای پیش آزمون اصلاح و نهایی شدند.

نتایج به دست آمده است نشان می دهد که بین بعد اعتقادی دینداری و میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان با سطح معنی داری کمتر از ۰/۱۰۰ و ضریب همبستگی ۰/۴۵۳ رابطه معنا داری برقرار می باشد؛ یعنی هر چه بر میزان بعد اعتقادی فرد افزوده می شود، سرمایه اجتماعی او نیز بیشتر می شود. از طرفی بین بعد اعتقادی و هر کدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباط مؤثر برقرار است - هر چند این ارتباط در ابعاد اعتماد و مشارکت ضعیف تر می باشد. در ضمن بین بعد احساسی دینداری و میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان با سطح معنی داری کمتر از ۰/۱۰۰ و ضریب همبستگی ۰/۵۱۹ رابطه معنا داری نیز برقرار می باشد؛ یعنی هر چه بر میزان بعد احساسی دینداری فرد افزوده می شود، سرمایه اجتماعی او نیز بیشتر می شود. از طرفی بین بعد احساسی دینداری و هر کدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباط مؤثر برقرار است - هر چند این ارتباط در بعد مشارکت ضعیف تر می باشد. همان گونه که مشاهده شد بین بعد پیامدی دینداری و میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان با سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۰۱ و ضریب همبستگی ۰/۴۹۰ نیز رابطه معنا داری برقرار می باشد؛ یعنی هر چه میزان بعد پیامدی فرد افزوده می شود، سرمایه اجتماعی او نیز بیشتر می شود. نتایج به دست آمده از این فرضیه با دیدگاه علامه طباطبایی همسو می باشد. از طرفی بین بعد پیامدی و هر کدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباط مؤثر برقرار است - هر چند این

ارتباط در ابعاد اعتماد و مشارکت ضعیف تر می باشد. آخرین بعد دینداری که مورد بررسی قرار گرفت، بعد مناسکی بود که از نتایج آزمون مشاهده شد بین بعد مناسکی دینداری و میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان با سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۰۱ و ضریب همبستگی ۰/۶۱۱ نیز رابطه معنا داری قوی برقرار می باشد؛ یعنی هر چه بر میزان بعد مناسکی فرد افزوده می شود، سرمایه اجتماعی آنها نیز بیشتر می شود. از طرفی بین بعد مناسکی و هرکدام از ابعاد سرمایه اجتماعی نیز ارتباطی قویتر از بقیه ابعاد دینداری برقرار است. نتایج به دست آمده از آزمون فرضیه این پژوهش با یافته های پژوهش فیروزآبادی در سال ۱۳۸۴ همسو می باشد.

به اجمال، یافته های این تحقیق نشان داد که دین باوری و تعهد دینی رابطه مستقیمی با سرمایه اجتماعی دارد. یونگ نیز در سال ۲۰۰۴ به این نتیجه دست یافت که هر چه افراد مذهبی تر باشند (دیندارتر باشند)، احتمال مشارکت های داوطلبانه آنها در کلیسا بیشتر است. افه و فوش نیز در سال ۲۰۰۲ به این نتیجه رسیدند که دین باوری و تعهد دینی با سرمایه اجتماعی رابطه معنی داری دارد. این نتیجه ای است که در آثار صاحب نظران بزرگی چون: کلمن، فوکویاما، گیدنز، دورکیم، پارسونز، گلاک و استارک، آلستون و نیز اندیشمندان مسلمان همچون: امام خمینی (ره)، علامه طباطبایی، شهید مطهری و ... بر آن صحنه گذاشته شده است. نتایج مطالعه حاضر به همراه تحقیقات قبلی اشاره بر این دارد که دین باوری و تعهد دینی می تواند در انسجام بخشی اجتماعی، تسهیل در جامعه پذیری، تعریف ارزش ها و هنجارهای اجتماعی، تحکیم عواطف مشترک، تقویت پایه های کنترل اجتماعی، افزایش آرامش خاطر، تقویت روحیه گروهی، همکاری و تعاون، برقراری کنش های اجتماعی مبتنی بر اعتماد و صداقت، تثبیت احساس تعهد و التزام، گسترش و تقویت مشارکت فعالانه و نظایر آن نقش مؤثر و تعیین کننده ای ایفا نماید. در این زمینه باید گفت سازمان های دینی نقش میانجی را در فعالیت های دینی ایفا می کنند.

دین اسلام به دلیل ماهیت جمعی فراوانی که دارد می تواند نقش بسیار مهمی در افزایش سرمایه اجتماعی ایفا نماید. انواع مراسم و مناسک مذهبی که در ماه های مختلف سال و به مناسبت های مهم برگزار می گردد، یکی از مزایایی است که استفاده مطلوب از این پتانسیل می تواند سطح سرمایه اجتماعی را به طور قابل ملاحظه ای افزایش دهد. البته محقق مدعی نیست که در جامعه ایران از این پتانسیل به نحو بسیار مطلوبی بهره گرفته می شود، بلکه هنوز به میزان زیادی نیازمند استفاده از این پتانسیل برای رشد و حفظ سرمایه اجتماعی هستیم.

پیشنادهای پژوهش

۱. نظام آموزش و پرورش و به تبع آن مدیریت آموزش و پرورش لارستان باید برنامه ریزی های متنوع و جذابی برای دانش آموزان و خانواده های آنان در مورد مسائل اجتماعی و دینی طراحی نماید و زمینه مشارکت آنها را فراهم کند؛
۲. فرهنگ سراها، انجمن ها، کانون های فرهنگی و..... می توانند در هنگام تعطیلات یا آخر هفته برنامه هایی را به مناسبت های مذهبی و ملی جهت جذب دانش آموزان سطح شهرستان و آموزش صحیح مسائل دینی و اجتماعی برگزار نمایند و آنان را به مشارکت فرا بخوانند؛
۳. تمهیداتی فراهم شود تا مراسم های اجتماعی و مناسک مذهبی بیشتر توسط دانش آموزان برپا شود تا فرصتی برای مشارکت بیشتر آنها باشد؛
۴. خانواده های دانش آموزان می توانند با فراهم ساختن زمینه مشارکت فرزندانشان در مسائل مهم خانواده، اعتماد و مشارکت آنها را بالا ببرند و در تقویت احساس و عمل آنها اقدام نمایند؛
۵. برای جلوگیری از کاهش سرمایه اجتماعی دانش آموزان، اقداماتی چون تقویت ارتباط دانش آموزان با مساجد و پایگاه های بسیج و هیئت های مذهبی، نظارت خانواده ها بر نوع دوستان و الگوهای فرزندان، تقویت دانش دینی فرزندان، افزایش نمادهای دینی در منزل و ارتباط با دوستان و خانواده های متدین توصیه می شود؛
۶. بسط آموزه های اسلامی سرمایه اجتماعی از طریق تعلیم و تربیت مستقیم و غیرمستقیم که در این میان نقش معلمان، مدیران و مربیان مدارس بسیار چشمگیر می باشد؛
۷. ارتقای کیفیت زندگی مادی و معنوی شهروندان جامعه از طریق آموزه های اسلامی سرمایه اجتماعی؛
۸. افزایش حس اعتماد، پیوند، همبستگی اجتماعی، تعاون و همکاری بین اعضای جامعه به خصوص در سطح شهرستان لارستان؛
۹. تسهیل ارتباط دانش آموزان با مراکز مشاوره دینی در سطح شهرستان، استان و کشور توسط مدیریت آموزش و پرورش شهرستان؛
۱۰. تشویق و تسهیل بازدید از اماکن فرهنگی و مذهبی؛

۱۱. ایجاد زمینه مساعد برای تبادل نظر و برقراری روابط دوستانه جوانان دانش آموز با خویشان، دوستان و نزدیکان متدین و با تجربه.

منابع

- افشانی، سید علیرضا. (۱۳۸۹). «پژوهشی در باب رابطه اجتماعی با اعتماد اجتماعی». فصلنامه علوم اجتماعی. تابستان ۱۳۸۹
- امام خمینی. (۱۳۷۸). صحیفه نور. ج ۳، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)
- بوردیو، پی. یر. (۱۳۸۰). نظریه کنش دلایل عملی و انتخاب عقلانی. مرتضی مردیها. ج ۱، تهران: نقش و نگار
- پاتنام، رابرت. (۱۳۹۲). دموکراسی و سنت های مدرنی. محمد تقی دلفروز. تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور
- تاجبخش، کیان. (۱۳۹۴). سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه. تهران: نشر شیرازه
- توسلی، غلامعباس. (۱۳۹۶). نظریه های جامعه شناسی. تهران: سمت
- جابریان، نفیسه؛ ربیعی، محدثی و زاهدی مازندرانی. (۱۳۸۵). «نگاهی جامعه شناختی به گسترش معنویت گرایی نوپدید در شهر تبریز». مجله تحقیقات فرهنگی ایران. شماره ۳۸، ۱۱۸-۸۹.
- ربانی، رسول و طاهری، زهرا. (۱۳۸۸). «تبیین جامعه شناختی میزان دینداری و تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی در بین ساکنان شهر جدید بهارستان اصفهان». مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۶). روش های تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: نشر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
- سراج زاده، حسین و توکلی، مهناز. (۱۳۸۰). «بررسی تعریف عملیاتی دینداری در پژوهش های اجتماعی». فصلنامه پژوهش ویژه مطالعات اجتماعی دین. سال پنجم، شماره ۲۰ و ۲۱.
- شریفی، طاهر. (۱۳۸۷). «اعتماد اجتماعی و آموزه های دینی». پژوهشنامه اعتماد اجتماعی. تهران: انتشارات مرکز راهبردی تشخیص مصلحت نظام
- طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۹۲). مجموعه رسائل. سید هادی خسروشاهی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی

- فیروز آبادی، سید احمد. (۱۳۸۴). «سرمایه اجتماعی و عوامل موثر بر شکل گیری آن در شهر تهران». پایان نامه دوره دکتری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۹۴). پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن. غلامعباس توسلی. تهران: جامعه ایرانیان
- کلمن، جیمز. (۱۳۹۰). بنیادهای نظریه اجتماعی. منوچهر صبوری. تهران: نی
- گنجی، محمد. (۱۳۸۹). «رابطه گونه های دینداری و سرمایه اجتماعی (رویکردی نظری و تجربی در بین مردم شهرستان کاشان)». مجله جامعه شناسی کاربردی. شماره ۴۲، ۱۲۰ - ۹۵.
- محمدی، جمال؛ عیوضلو و رضایی. (۱۳۹۲). «تحلیل فضایی از تأثیر دینداری بر سرمایه اجتماعی؛ مورد مطالعه: نقاط شهری و روستایی شهرستان کوههدشت». مجله آمایش جغرافیایی فضا. دوره سوم، شماره ۸.
- ملاحسنی، حسین. (۱۳۸۱). «بررسی رابطه بین میزان سرمایه اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش آموزان سال سوم دبیرستان در استان گلستان». مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۹۲). مجموعه آثار. ج ۲. تهران: صدرا
- همیلتون، ملکم. (۱۳۷۷). جامعه شناسی دین. محسن ثلاثی. چاپ اول، تهران: تبیان
- Coleman, J. (۱۹۸۰). "Social capital in the creation of human capital". American Journal of Sociology, ۹۴: S۹۵-۱۲۰.
- Ellwood, A. (۲۰۱۳). "The Social Function of Religion". American Journal of Sociology, Vol. . PP ۲۸۹- ۳۰۷.
- Fukuyama, F. (۲۰۰۹). "Social Capital and Civil Society". Paper Presented at the Conference on Second Generation Reform. Washington: International Monetary Fund
- Johnson, R. Byron, and Jang, S.J. (۲۰۱۴). "Explaining Religious Effects on Distress among African Americans". Journal for the Scientific Study of Religion, Vol. ۴۳, pp. ۲۳۹-۲۶۰.

- Kishimoto, H. (۱۹۶۱). “An Operational Definition of Religion”. *Numen*, Vol ۸, Fasc ۳. PP ۲۳۹-۳۰۹.
- Offe, Claus. (۲۰۱۶). “**Civil Society and Social Order: Demarcating and Combining Market, State and Community**”. In *Archives European's de Sociologies*.
- Loury, G. C. (۱۹۸۷). “**A dramatic theory of racial income differences. In woman**”. *Minorities and employment discrimination*, pp ۱۵۳-۱۸۶.
- Pearce, Lisard & Axinn William. G. (۱۹۹۸). “**The impact of religious life on the quality of mother child relations**”. *American Sociological Review*, vol:۶۳, pp ۸۱۰-۸۲۸
- Putnam, R. (۲۰۱۱). **Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community**. New York: Simon and Schuste
- Yeung, A. Birgitta. (۲۰۱۴). “**An Intricate Triangle- Religiosity, Volunteering, and Social Capital: The European Perspective, the Case of Finland**”. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. ۳۳, pp. ۴۰۱-۴۲۲. XLI, no. ۱ pp: ۷۱-۹۴

پروژه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Sociological Study on Religious Influence on Social Capital of Youth (Case Study: Secondary School Students in Larestan, ۱۳۹۶-۹۷)

Fozeyeh Kazemee Grash

Ph.D. Student in Cultural Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Zahra Hazrati Someeh

Ph.D., Assistant Professor, Sociology Department, Faculty of Social Sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Majid Reza Karimi

Ph.D., Assistant Professor in Sociology, Jahrom Branch, Islamic Azad University, Jahrom, Iran

Received: ۲۵ Aug. ۲۰۱۸

Accepted: ۲۹ Oct. ۲۰۱۸

The study is to investigate the effect of religiosity on youth social capital among secondary school students in Larestan. The theoretical framework of the research has been designed using Glarak and Stark theories of religiosity. The research method is descriptive-explanatory. The statistical population of the study is all ۴۳۷۱ high school students in Larestan, ۳۷۴ of who were sampled by multi-stage cluster sampling. The data gathering tool was a researcher-made questionnaire. The validity (content validity) of formal content and reliability (reliability) were calculated with Cronbach's alpha, which was ۰/۸۰ for the social capital variable and ۰,۸۶ for the religiosity variable. The results of the research showed that there is an effective relationship between the religious beliefs and each dimension of social capital, although this relationship is weaker in the dimensions of trust and participation. On the other hand, there is an effective relationship between the emotional dimension and each aspect of social capital, although this relationship is weaker in the partnership dimension.

There is also an effective relationship between the consequence dimension of social capital, although this relationship is weaker in the dimensions of trust and participation, as well as between the dimension of ritual and each dimension of social capital, there is a stronger relationship than the other dimensions of religiosity, which is the sign. The regression test showed that the variance was able to predict only ۳۳,۵% of the social capital variable.

Key Words: Religion, Social Capital, Trust, Partnership and Coheren

